

MÜƏSSİSƏNİN KAPİTALININ FORMALAŞMASINDA MƏNFƏƏT ELEMENTLƏRİNƏ MÜHASİBAT UÇOTU BAXIŞLARI

UOT: 657
DOI:10.30546/3006-0346.2024.5.83.045

VÜQAR MEHDİYEV
Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin dosenti,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: vugar.m@muxtaroglu.az

Qeyd edək ki, mənfəət kapitalın artım elementi-dir. Məlumdur ki, mənfəət müəssisənin biznes-təsərrüfat fəaliyyətinin maliyyə nəticəsi olub, müəssisədə mövcud olan məcmu kapitalın dövriyyəsi prosesində yaranır. Burada məcmu kapital dedikdə, müəssisənin borc kapitalı ilə xüsusi kapitalının cəmi başa düşülür. MHBS terminologiyasına uyğun olaraq, müəssisənin maliyyə hesabatında borc kapitalı öhdəliklər kimi, xüsusi kapital isə kapital kimi ifadə edilir [1]. Burada “Aktivlər = Öhdəliklər + Kapital” bərabərliyində müəssisənin məcmu kapitalının onun bütün aktivlərinə bərabər olduğu görünür ki, bu da “hər şey kapitaldır” ifadəsinin doğru olduğunu bir daha əks etdirir [2]. Digər tərəfdən, müəssisənin məcmu kapitalına “**Hər şey kapitaldır**” prinsipi ilə yanaşdıqda, onun kapitalının məcmu məbləğinin Maliyyə vəziyyət haqqında hesabatda əks olunan son yekun məbləği ilə ifadə olunması qəbul edilməlidir. Burada “**Məcmu kapital = Xüsusi kapital + Borc kapitalı**” düsturu bütün daxili elementləri ilə nəzərə çarpır. Kapitala bu düsturun mahiyyəti əsasında yanaşma bir çox iqtisadçı alimlərin əsərlərində yer almışdır [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. Belə əsərlərdə diqqəti cəlb edən ortaq yanaşma məsələsi, ümumilikdə cəmiyyətin kapitalı ilə ayrılıqda götürülmüş bir müəssisənin kapitalı arasında mövcud olan mahiyyət fərqlərinin kifayət qədər nəzərə alınmamasından ibarətdir.

Fikrimizcə, kapitalın tədqiqi və müxtəlif səpgilərdə araşdırılmasına həsr edilmiş çoxsaylı əsərlərdə ümumilikdə cəmiyyət miqyasında “Məcmu kapital” prizmasından yanaşaraq, “**Hər şey kapitaldır**” hipotezi doğru hesab edildiyi halda, buna ayrılıqda bir müəssisənin miqyasında birmənalı şəkildə müsbət cavab vermək düzgün hesab edilmir. Kapital məfhumuna bu tipli yanaşmaya daha çox mikroiqti-sadi səviyyədə tədqiqatları ilə tanınmış bəzi iqtisadçı alimlərin əsərlərində rast gəlmək olar [10; 11; 12; 13; 14]. Həmçinin, müəssisənin kapitalına “**Məcmu kapital**” deyil, “**Xüsusi kapital**” nöqteyi-nəzərindən yanaşmaqla, “**Hər şey kapitaldır**” prinsipini birmənalı şəkildə qəbul etməyən bir sıra iqtisadçı alimlər də vardır ki, onların da arasında tətbiqi iqtisad elmləri ilə məşğul olan mühasibat uçotu, iqtisadi

təhlil, audit və statistika mütəxəssisləri üstünlük təşkil edir [15; 16; 17; 18; 19].

Hesab edirik ki, burada haqqında bəhs edilən “**Məcmu kapital**” ifadəsi ilə “**Xüsusi kapital**” ifadəsi arasında sıx bağlılıq vardır ki, onlardan da bəziləri üzə yerləşən, ilk baxışda nəzərə çarpan, kənardan baxışla görünən bağlılıqlar, digərləri isə alt yapılarda yerləşərək, gizli şəkildə mövcud olan, lakin müəssisənin kapitalına kifayət qədər təsir göstərmək imkanını özündə ehtiva edən bağlılıqlardır. Müəssisənin mənfəətinin bəzi tərkib elementlərini də bu tipli alt yapı bağlılığı kimi qəbul etmək olar. Belə yanaşdıqda, mənfəət vergisi həm cari, həm də təxirə salınmış kontekstdə bu tipli bağlılığın bariz nümunəsi kimi qəbul edilə bilər.

C+V+M düsturunda mənfəətin yeri. Kapitalın bir dövrünü və sonsuzadək davamlı şəkildə baş verən dövriyyəsi mənfəəti yaradır. Əlbəttə, burada bəzən zərər də baş verə bilər ki, bu da biznes-təsərrüfat fəaliyyətinin mənfi maliyyə nəticəsi kimi qiymətləndirilir, lakin biz burada belə mənfi hallardan sərfinəzər edirik. Əgər kapitalın dövrünü və dövriyyəsi prosesinə mühasibat uçotu prizmasından yanaşmaqla, bir müəssisə daxilində baş verən bu prosesi məşhur **C + V + M** düsturu ilə müqayisə etsək, onda mənfəətin düsturun “**M**” hissəsinə uyğun gəldiyini görürük. Düsturda isə **C**-sabit kapital, **D**-dəyişən kapital, **M**-izafi dəyəri ifadə edir [20]. Bu düsturun mühasibat uçotu konteksti bir müəssisə miqyasında illər üzrə zaman kəsiklərinə bölünməklə, biznes-təsərrüfat fəaliyyətinin tam məzmununa uyğun gəlir və həm cəmiyyət miqyasında, həm də müəssisə miqyasında geniş təkrar istehsalı özündə ehtiva edir. Müəssisə miqyasında baxdıqda, **C**-sabit kapital biznes-təsərrüfat fəaliyyətində iştirak edən bütün uzunmüddətli və cari qısamüddətli aktivləri, **V**-işçi qüvvəsini, yəni əməyin ödənişi ilə əlaqədar olan, vergi və sosial ödənişlər də daxil olmaqla bütün məsrəfəri əhatə edir. **M**-geniş spektrdə baxdıqda, mənfəətlə əlaqədar olan bütün məbləğləri özündə birləşdirir: marjinal mənfəət, satışdankənar fəaliyyət üzrə mənfəət, mənfəətdən azaldılmalar, mənfəətə aid olan vergilərin həm cari, həm də təxirə salınmış hissələri.

Müəssisənin kapitalının mənfəət elementinə mühasibat uçotu baxışı. Mənfəət vergisinin təxirə salınmasının səbəblərinin məcmusu onun dövlətə pay ayırmaq vəziyyətinə gəlib çıxmasına qədər çox uzun və dolaşlıqlı bir yol keçməsi ilə əlaqədardır. Bu yol müəssisənin aktivlərinin artmasından başlayır, istehsalın qurulmasından, xidmətlərin göstərilməsindən, satış əməliyyatlarından, pul vəsaitlərinin daxil olmasından və sair bu kimi əməliyyatlardan keçərək, başa çatdıqdan sonra bütün bunların nəticəsində mənfəətin əldə edilməsi ilə nəticələnir ki, bu mənfəətin məbləği də müəssisənin o dövrdə istifadə etdiyi kapitalının artımıdır. Kapitalın artımından da müəssisənin cəmiyyət və dövlət üçün ayrılmış mənfəət vergisi formasında təcəssüm edən pay 2 hissəyə bölünür: cari mənfəət vergisi və təxirə salınmış mənfəət vergisi.

Qeyd edək ki, təxirə salınmış mənfəət vergisinin iqtisadi mahiyyəti, hesablanması və uçotu məsələləri “Mənfəət vergisi” adlı 12№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartının tələbləri ilə tənzimlənir [21]. Təxirə salınmış mənfəət vergisi mühasibat uçotunun təkmilləşdirilməsi prosesində müəssisənin biznes-təsərrüfat fəaliyyətində gəlirlərin və xərclərin tanınması proseslərində mövcud olan yeniliklərlə bağlı meydana gəlmişdir. Belə yeniliklər, hər şeydən əvvəl, mühasibat uçotunda daimi və müvəqqəti fərqlərin, daimi vergi öhdəliklərinin, təxirə salınmış vergi aktivləri və təxirə salınmış vergi öhdəliklərinin, şərti gəlirlərin və şərti xərclərin bir iqtisadi kateqoriya kimi qəbul edilməsini və onların uçotda əks etdirilməsini şərtləndirir. Müasir mühasibat uçotunda yer alan bu göstəricilər vergi uçotu ilə mühasibat uçotu arasında mövcud olan fərqlərlə də bağlıdır. Daimi fərqlər mühasibat uçotunda nəzərə alınan (tanınan), lakin vergi uçotunda nəzərə alınmayan (tanınmayan) və bu səbəbdən də uçota qəbul edilməyən gəlirlər və xərclərdir. Müasir mühasibat uçotunda daimi fərqlərə aşağıda göstərilənlər aid edilir:

1) Müəssisənin mühasibat uçotunda əks olunan faktiki xərclərin Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin tələbləri əsasında vergi məqsədləri üçün qəbul edilən normalar üzrə xərc məbləğindən çox olan hissəsi [22]. Belə məbləğlərə misal olaraq, ezamiyyə və nümayəndəlik xərclərinin müvafiq normalardan artıq olan hissəsini, könüllü sığortanın bəzi növlərini və bəzi növ reklamlar üzrə xərcləri, kredit faizləri üzrə xərcləri göstərmək olar.

2) Müəssisənin əmlakının əvəzsiz verilməsi üzrə xərclər.

3) Gələcəyə keçirilmiş, lakin vaxtı çatanaqədər vergi məqsədləri üçün qəbul edilə bilməyən zərərlər və s.

Daimi fərqlər ilkin sənədlər üzrə, uçot reqistrlərində və yaxud təşkilatın müstəqil şəkildə müəyyən etdiyi digər qaydalar üzrə uçota alına bilər [23]. Buna baxmayaraq, onlar analitik uçotda ayrıca və aydın şəkildə əks olunmalıdır. Bəzi xərclərin normalaşdırılması və müəssisənin normadan artıq xərclərə yol verməsi səbəbindən yaranan daimi fərqlərin ayrıca uçotunun aparılması üçün normallaşdırılan xərclərin uçotu üzrə 2 subhesabın açılması məqsədəuyğundur ki, onlardan da biri norma daxilində xərclərin, digəri isə normadan yüksək olan xərclərin uçotunun aparılması üçün nəzərdə tutulmalıdır. Norma daxilində olan xərclərin məbləğinin 721-1№-li “Norma daxilində inzibati xərclər” subhesabının debetində, normadan yüksək olan və bunun üçün də daimi fərq kimi tanınan xərclərin məbləğinin isə 721-2№-li “Daimi fərqlərə aid edilən inzibati xərclər” subhesabının debetində olmaqla, hər iki məbləğin 245-1№-li “Digər qısamüddətli aktivlər” subhesabının kreditində əks edilməlidir.

Müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətində daimi fərqlərin meydana gəlməsi məsələlərini və onların müasir mühasibat uçotunda necə əks etdirilməsini aşağıda verilən bir necə misalla izah etmək məqsədəuyğundur.

Misal 1. Tutaq ki, avtomaşın satışı ilə məşğul olan “A” müəssisəsi 5 yanvar 2022-ci ildə “F” bankından illik faiz dərəcəsi 18 faiz olmaqla 3 milyon manat qısamüddətli kredit almış və I rübün sonunaqədər kreditə heç bir ödəniş etməmişdir. Bu halda “A” müəssisəsi I rübün hər ayı üçün “F” bankına kreditin ümumi məbləğinin 1,5 faizi (18 faiz : 12 ay = 1,5 faiz) həcmində kreditdən istifadə haqqı ödəməlidir. Beləliklə, “A” müəssisəsinin yanvar, fevral və mart ayları üçün ödəməli olduğu kredit faizləri üzrə xərclərin faktiki məbləği aşağıdakı kimi olur:

Yanvar ayı üçün: $3\,000\,000 \text{ manat} \times 1,5\% = 45\,000 \text{ manat};$

Fevral ayı üçün: $3\,000\,000 \text{ manat} \times 1,5\% = 45\,000 \text{ manat};$

Mart ayı üçün: $3\,000\,000 \text{ manat} \times 1,5\% = 45\,000 \text{ manat};$

Cəmi I rüb üçün: 135 000 manat.

Sərh: Müəssisənin kredit faizləri üzrə xərcləri vergi məqsədləri üçün Vergi Məcəlləsinin 110-cu maddəsinin tələbləri çərçivəsində məhdudlaşdırılmaqla tanınır. Vergi Məcəlləsinin 110-cu maddəsində

göstərilir ki, gəlirlərdən faizlər üzrə çıxılan məbləğlər Mərkəzi Bankın dərc etdiyi banklararası kreditlər üzrə faizlərin orta səviyyəsinin 125 faizindən yüksək olmamalıdır. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının mətbuatda dərc etdiyi banklararası kreditlər üzrə faiz dərəcəsi 12 faiz təşkil etmişdir. Vergi Məcəlləsinin 110-cu maddəsinin tələblərinə əsasən müəssisənin vergi məqsədləri üzrə tanınan illik kredit faizi 15 faizdən ($12 \times 125 : 100 = 15$), hər ay üçün hesablanmış faiz isə 1,25 faizdən ($15 : 12 = 1,25$) yüksək olmamalıdır.

Həlli: Bu halda müəssisənin faizlər üzrə gəlirdən çıxılan məbləğin vergi məqsədləri üçün məhdudlaşdırılan hissəsi aylar üzrə aşağıdakı kimi hesablanacaqdır:

Yanvar ayı üçün: $3\,000\,000 \text{ manat} \times 1,25\% = 37\,500 \text{ manat};$

Fevral ayı üçün: $3\,000\,000 \text{ manat} \times 1,25\% = 37\,500 \text{ manat};$

Mart ayı üçün: $3\,000\,000 \text{ manat} \times 1,25\% = 37\,500 \text{ manat};$

Cəmi I rüb üçün: 112 500 manat.

Bu hesablamalar əsasında aydın olur ki, "A" müəssisəsinin 2022-ci ilin I rübündə qısamüddətli kreditdən istifadə edilməsinə görə faiz xərci 135000 manat təşkil etdiyi halda, vergi məqsədləri üçün 112500 manat qəbul edilir. Mövcud beynəlxalq standartların tələblərinə əsasən qalan 22500 manat kredit faizi üzrə xərc məbləği mühasibat uçotunda daimi fərq kimi qəbul edilir.

Təsərrüfat əməliyyatlarının uçotu: Misalda göstərilmiş situasiyada baş vermiş təsərrüfat əməliyyatları mühasibat uçotunda 1-ci cədvəldə verilmiş müxabirləşmələrlə əks olunacaqdır:

Cədvəl 1

Misal 1-də göstərilən situasiyada baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotunda yeni qaydalarla göstərilməsinə aid əməliyyat jurnalı (manat)

Sıra №-	Əməliyyatın məzmunu	Məbləği	Müxabirləşmə	
			D-t	K-t
1	Norma daxilində hesablanmış kreditdən istifadə xərci müəssisənin gəlirdən çıxılan xərci kimi tanınaraq, daimi fərqlər olmadan xərclərə aid edilir	112 500	711-1	537
2	Kreditdən istifadə xərclərinin normadan yüksək olan məbləği daimi fərqlərə aid edilərək, xərc kimi qəbul edilir, lakin daimi vergi öhdəliyi yaradır	22 500	711-2	537
3	Göstərilən daimi fərq məbləğinin yaratdığı daimi vergi öhdəliyinin məbləği mənfəət vergisinin dərəcəsi 20% olmaqla hesablanır: $22\,500 \times 20\% = 4500$	4500	901	521

Qeydlər: Bu təsərrüfat əməliyyatlarının uçotunda istifadə edilmiş yeni hesablar haqqında (Burada verilən situasiyada daimi fərqlərin uçotda düzgün əks etdirilməsi üçün 711№-li "Kommersiya xərcləri" hesabının tərkibində 711-1№-li "Norma daxilində kommersiya xərcləri" və 711-2№-li "Kommersiya xərcləri üzrə daimi fərqlər" subhesabından istifadə edilməsi məqsəduyğundur. 537№-li "Faizlər üzrə qısamüddətli kreditor borcları" hesabı bankdan alınmış qısamüddətli kreditlərə aid olan faiz borclarının uçotu üçün nəzərdə tutulmuşdur. Burada göstərilən situasiyada müəssisəyə kreditləşdirməni həyata keçirən bank tərəfindən hesablama-bildiriş təqdim edilmiş, lakin 135 000 manat məbləğində kreditdən istifadə xərci ödənməmişdir. Müvafiq ödəniş əməliyyatı müəssisənin bankdakı hesablaşma hesabından aparıldıqda həmin məbləğ 537№-li "Faizlər üzrə qısamüddətli kreditor borcları" hesabının debetinə və 223№-li "Bank hesablaşma hesabları" hesabının kreditinə yazılmaqla, 537№-li "Faizlər üzrə qısamüddətli kreditor borcları" hesabı bağlanacaqdır).

Göründüyü kimi, burada verilmiş halda norma daxilində kreditdən istifadə xərci 112500 manat məbləğdə 711-1№-li "Norma daxilində kommersiya xərcləri" subhesabının debetinə, həmin xərcin normadan yüksək olan 22500 manat məbləği isə 711-2№-li "Kommersiya xərcləri üzrə daimi fərqlər" subhesabının debetinə yazılmaqla, hər iki məbləğ 537№-li "Faizlər üzrə qısamüddətli kreditor borcları" hesabının kreditində əks etdirilmişdir.

Əmlakın əvəzsiz verilməsi üzrə daimi fərqlərin həcmi verilən əmlakın məbləğinin bu verilmə ilə əlaqədar olan xərclərlə cəmlənməsi yolu ilə hesablanır. Müasir dövrdə müəssisə və təşkilatların təsərrüfat proseslərində əsas vəsait obyektlərinin bir müəssisədən digərinə və ya yuxarı təşkilatdan tabeli müəssisəyə əvəzsiz verilməsi hallarına rast gəlmək mümkündür.

Misal 2. Tutaq ki, müəssisə 2015-ci ildə 38 500 manat zərərə uğramışdır. 2016-2020-ci illəri əhatə edən 5 ildə müəssisənin mənfəəti 36 300 manat təşkil etmişdir.

Sərh: Bu hal Vergi Məcəlləsinin 121-ci maddəsinin təsiri altına düşür. Burada göstərilənlərə əsasən 2016-2020-ci illərdə hər ilin sonunda müəssisənin əldə etdiyi mənfəətin bütün məbləği vergiyə cəlb edilmədən və heç bir məhdudiyət qoyulmadan 2015-ci ilin zərərinin ödənilməsinə yönəldiləcəkdir. Beləliklə, 2016-2020-ci illərdə 5 il ərzində müəssisə mənfəət vergisinin ödənilməsindən azad edilmiş olacaq və 2020-ci ilin sonunda o, bu hüquqdan məhrum ediləcəkdir.

Vergi Məcəlləsinin tələblərinə əsasən müəssisə hər bir hesabat dövrü başa çatdıqdan sonra 15 gündən gec olmayaraq, həmin rübə aid olan cari vergi ödəmələrini dövlət büdcəsinə ödəməlidir [22; s.196]. Bu qayda müəssisənin mənfəət və zərərləri-

nin uçotda əks etdirilməsinə də öz təsirini göstərir. Belə ki, müəssisədə mühasibat-maliyyə uçotu prosesləri hər ayın sonunda yekunlaşdırılır və sintetik hesablar üzrə dövriyyə cədvəli tərtib edilir. Balans və mühasibat-maliyyə hesabatının digər formaları isə hesabat rübü başa çatdıqdan sonra tərtib edilir. Bunlar göstərir ki, müəssisənin maliyyə nəticələrinin hər ay müntəzəm qaydada hesablanması, mənfəət və ya zərərin aylıq məbləğinin müəyyən edilməsi, mənfəətin ilkin bölgüsü əməliyyatının, yəni mənfəət məbləğinin 2 hissəyə ayrılması: mənfəətdən verginin və müəssisənin sərəncamında qalan mənfəətin məbləğinin hesablanması əməliyyatının uçotda əks etdirilməsi vacibdir. Eləcə də müəssisə zərərlə işlədiyi hallarda rüb daxilində rübün 2-ci ayına aid olan zərər məbləği həmin rübün 1-ci ayının mənfəəti hesabına və ya rübün 3-cü ayına aid olan zərər məbləği həmin rübün 1-ci və 2-ci aylarının mənfəəti hesabına bağlanana bilməz, çünki Vergi Məcəlləsində göstərilir ki, zərər məbləği sonrakı dövrə keçirilir, yəni onu özündən əvvəlki ayların mənfəəti hesabına kompensasiya etmək olmaz. Baxmayaraq ki, həmin əvvəlki aylara aid vergi orqanlarına hesabat (bəyannamə) verilməmiş və büdcəyə ödəniş aparılmamışdır.

Həlli: 2015-ci ilə aid olan 38 500 manat zərərin məbləği 2016-cı ildən 2020-ci ilədək olan 5 illik dövrdə hər bir hesabat ayının sonunda həmin ayda əldə edilmiş mənfəətin bütöv məbləği həcmində kompensasiya edilməklə azaldılacaqdır. Beləliklə də 5 illik dövrdə cəmi 36 300 manat əldə edilmiş mənfəətin məbləği 2015-ci ilə aid olan zərərin ödənilməsinə yönəldiləcəkdir. Həmin zərərin 1 yanvar 2021-ci il tarixə qalan 2200 manat məbləği isə daimi fərq hesab olunacaqdır.

Təsərrüfat əməliyyatlarının uçotu: Müəssisə zərərlə işlədiyi halda ay ərzində əldə edilmiş zərərin məbləği 801№-li “Ümumi mənfəət (zərər)” hesabında debet qalığında əks olunur. Bu hesab hər ilin sonunda bağlanır. Hər il dekabr ayına aid mühasibat-maliyyə uçotu prosesləri tamamlanır, müəssisənin illik maliyyə nəticələri hesablanır və il ərzində əldə edilmiş mənfəətin məbləği 2 hissəyə ayrılır. 1-ci hissə hesablanmış mənfəət vergisinin məbləğindən ibarət olub, bu məbləğ əvvəlcə 801№-li “Ümumi mənfəət (zərər)” hesabının debetinə və 901№-li “Cari mənfəət vergisi üzrə xərclər” hesabının kreditinə, sonra isə 901№-li “Cari mənfəət vergisi üzrə xərclər” hesabının debetinə və 521№-li “Vergi öhdəlikləri” hesabının kreditinə yazılır. 2-ci hissə müəs-

sisənin sərəncamında qalan mənfəətin məbləğindən ibarət olmaqla, 801№-li “Ümumi mənfəət (zərər)” hesabının debetinə və 341№-li “Hesabat dövründə mənfəət (zərər)” hesabının kreditinə yazılır.

Müəssisənin biznes-təsərrüfat fəaliyyətinin maliyyə nəticəsi zərərdən ibarət olduğu halda, zərərin məbləği il ərzində 801№-li “Ümumi mənfəət (zərər)” hesabının debet qalığında əks olunur. İl başa çatdıqda zərərin illik məbləği 341№-li “Hesabat dövründə mənfəət (zərər)” hesabının debetinə və 801№-li “Ümumi mənfəət (zərər)” hesabının kreditinə yazılmaqla, zərərin məbləği 801№-li “Ümumi mənfəət (zərər)” hesabından 341№-li “Hesabat dövründə mənfəət (zərər)” hesabına keçirilir. Növbəti ilin yanvar ayına aid mühasibat yazılışlarında keçən ilin zərəri 343№-li “Keçmiş illər üzrə bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)” hesabının debetinə və 341№-li “Hesabat dövründə mənfəət (zərər)” hesabının kreditinə yazılmaqla, 343№-li “Keçmiş illər üzrə bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)” hesabına keçirilir. Növbəti illər ərzində həmin zərər məbləğinin uçotu bu hesabda aparılır. Beləliklə də misal 3-də göstərilən halda 1 yanvar 2016-cı il tarixə müəssisənin 38 500 manat məbləğində zərəri 343№-li “Keçmiş illər üzrə bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)” hesabının debet qalığında əks olunmuşdur.

1 yanvar 2016-cı il tarixdən 31 dekabr 2020-ci il tarixədək olan 5 illik dövrdə hər ilin sonunda müəssisənin həmin il ərzində əldə etdiyi mənfəətin məbləği hesablanır və həmin məbləğ mənfəət vergisinə cəlb edilmədən 801№-li “Ümumi mənfəət (zərər)” hesabının debetinə və 341№-li “Hesabat dövründə mənfəət (zərər)” hesabının kreditinə yazılaraq, cari ilin bölüşdürülməmiş mənfəəti kimi tanınır. Hər ilin sonunda mənfəətin illik məbləği 341№-li “Hesabat dövründə mənfəət (zərər)” hesabının debetinə və 343№-li “Keçmiş illər üzrə bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)” hesabının kreditinə yazılmaqla, 2015-ci ildə baş vermiş 38500 manat məbləğində zərərin kompensasiya edilməsinə yönəldilir. Bu qayda 1 yanvar 2021-ci ilədək davam edir. 1 yanvar 2021-ci il tarixə 343№-li “Keçmiş illər üzrə bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)” hesabında 2200 manat məbləğində debet qalığı mövcud olur ki, bu da heç vaxt silinə bilməz və daimi fərq olaraq balansda həmişəlik əks etdiriləcəkdir.

Burada verilmiş 2 misalda aşağıdakı fərq məbləğlərinin meydana gəlməsi məsələlərinə baxıldı: kre-

ditdən istifadə edilməsi xərcləri üzrə daimi fərqlər 22500 manat və kompensasiya edilməyən zərərler üzrə daimi fərqlər 2200 manat. Bunlardan kreditdən istifadə edilməsi xərcləri üzrə daimi fərq 22500 manat və əsas vəsait obyektinin əvəzsiz verilməsi xərcləri üzrə daimi fərq 1800 manat (yalnız mənfəət hissəsi) vergi öhdəliyi yaradan daimi fərqlər, əsas vəsait obyektinin əvəzsiz verilməsi xərcləri üzrə daimi fərq 52500 manat və kompensasiya edilməyən zərərler üzrə daimi fərq 2200 manat vergi öhdəliyi yaratmayan daimi fərq hesab olunur.

YEKUN

Beləliklə, burada verilmiş tədqiqat proseslərinin gedişatı və bu kontekstdə müəssisənin mənfəətinə təsir göstərən bir sıra amillərin mövcudluğunun əsaslandırılması göstərir ki, təxirə salınmış mənfəət vergisi müəssisənin mənfəətindən ayrı şəkildə göstərilərsə də o, uzaqdan-uzağa mənfəət kanalının vasitəsi ilə müəssisənin kapitalına öz təsirini göstərir. Araşdırma nəticəsində məlum olur ki, təxirə salınmış mənfəət vergisi ilə əlaqədar olan təsərrüfat əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyəti daimi fərqlərin yaranması ilə sıx bağlıdır. Daimi fərqlər isə müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətində gəlirlərin yaranması və xərclərin tanınması ilə bağlı olan bir sıra təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotunda bir hesabat dövrünə, vergi uçotunda isə digər hesabat dövrünə aid edilməsi ilə əlaqədar olaraq meydana gəlir. Ona görə də belə təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsinin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır ki bu xüsusiyyətlərin də mühasibat uçotunda nəzərə alınması məqsədəuyğun hesab edilir.

Açar sözlər: məcmu kapital, daimi fərqlər, müvəqqəti fərqlər, təxirə salınmış mənfəət vergisi.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Maliyyə hesabatlarının təqdimatı adlı 1№-li MUBS. <https://maliyye.gov.az>.
2. Böyük İqtisadi Ensiklopediya. Akad.Z.Ə.Səmədzadənin elmi redaktorluğu ilə. 5 cildə, 3-cü cild. Bakı, "Şərq-Qərb" Nəşriyyat evi. 2012, 608 s.
3. Cəfərli H. İqtisadi təhlil. Dərslük. Bakı, "Hüquq" Nəşriyyatı. – 2013. – 354 s.
4. Əhmədov B.S. "İnvestisiya" və "kapital" anlayışlarının mahiyyəti: mikroiqtisadi və makroiqtisadi yanaşmalar // "Azərbaycanın Vergi Xəbərləri" jurnalı. 2011, №1, s. 69-84.

5. Mladjenoviç P. Fond birjasında investisiya // *Headstart International*, Bakı. -2011. – 400 s.

6. Namazova C.B. *Audit. Dərslük*. Bakı, 2012. – 292 s.

7. Sadıqov Ə.A.və b. *Mühasibat uçotu*. Dərslük. Bakı, "Təhsil İşçisi Mətbəəsi" MMC, 2012. – 688 s.

8. Səbzəliyev M.S. *Maliyyə hesabatı*. Dərs vəsaiti, Bakı, "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı. – 2018. – 312 s.

9. Мустафаев Ф.Ф. *Макроэкономика (экономическая теория)*. Баку, "Тəhsil", 2014, – 544 с.

10. Juravlyova Q.P. və b. *İqtisadi nəzəriyyə. Makroiqtisadiyyat-1,2. Metaiqtisadiyyat. Transformasiya iqtisadiyyatı*. Rus dilindən tərcümə: Babayev Ə.P. və b. Moskva, "Daşkov və K" Nəşriyyatı, 2008, 920 s.

11. Kərimov E.N., Osmanov B.O. *İqtisadi nəzəriyyə: makro-mikroiqtisadiyyat*. – Bakı, "Vətən" Nəşriyyatı. – 2010. 634 s.

12. Kruqman P., Obstfeld M., Melitz M. *Beynəlxalq iqtisadiyyat: nəzəriyyə və siyasət // 11-ci nəşr*. Modulus MMC. – 2018. – 834 s.

13. Qafarov Ş.S. *Pulun diktaturası// Monoqrafiya*. Bakı: "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı. -2014. – 522 s.

14. Menkyu Q.N. "Ekonomiksin əsasları". Yenidən işlənmiş üçüncü nəşri. İngilis dilindən tərcümə. Bakı, 2014, 836 s.

15. Salahov Ə.S., Mehdiyev V.M. *Mühasibat uçotu*. Dərslük. Bakı, "3 saylı Bakı Mətbəəsi" ASC, 2016. 566 s.

16. Belverd E. Needles, Marian Powers. *Principles of Accounting*. 2012. -317 p.

17. David Alexander, Christopher Nobes. *Financial accounting. An international introduction. Fifth edition*. Pearson Education Limited, 2013, 508 p.

18. David Annand, Henry Dauderis. *Introduction to Financial Accounting*. 2017

19. Соколов Я.В. *Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: Учебн. пособие для вузов*. — Москва, Аудит, ЮНИТИ, 2009. - 638 с.

20. Marks K. *Kapital. Siyasi iqtisadın tənqidi*. I cild. Kapital istehsalı prosesi. Bakı, "Qanun" Nəşriyyatı, 2016, - 808 s.

21. "Mənfəət vergisi" adlı 12№-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı. <https://maliyye.gov.az>.

22. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi

Bakı – 2019.

23. *Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən mühasibat uçotunun aparılması Qaydaları. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 30 yanvar 2017-ci il tarixli Q-01Nəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş və 18 oktyabr 2018-ci il tarixli Q-09Nəli Qərarı ilə dəyişiklik edilmişdir. 212 s. <https://maliyye.gov.az>.*

ВУГАР МЕХДИЕВ

*Доцент Азербайджанского Университета Кооперации, доктор философии по экономике,
E-mail: vugar.m@muxtaroglu.az*

БУХГАЛТЕРСКИЕ ОБЗОРЫ НА УЧЕТ ЭЛЕМЕНТОВ ПРИБЫЛИ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье на основе исследования положения прибыли предприятия в капитале показаны его теоретические и практические основы, выяснено, как отложенный налог на прибыль влияет на капитал, как отдельно взятый элемент прибыли. Для этого сначала были разъяснены экономическая природа отложенного налога на прибыль, некоторые вопросы его отражения в бухгалтерском учете, а точнее вопросы, связанные с созданием и отражением постоянных разниц в бухгалтерском учете, экономическая природа постоянных разниц на основе Международных стандартов бухгалтерского учета, хозяйственные операции связанные с их созданием, а также бухгалтерскую корреспонденцию относительно их отражения в бухгалтерском учете.

Ключевые слова: *общий капитал, постоянные разницы, временные разницы, отложенный налог на прибыль.*

VUGAR MEHDİYEV

*Ass.professor of Azerbaijan Cooperation University, Doctor of Philosophy in Economics,
E-mail: vugar.m@muxtaroglu.az*

ACCOUNTING VIEWS FOR PROFIT ELEMENTS IN THE FORMATION OF THE CAPITAL OF THE ENTERPRISE

In the article, based on the investigation of the position of the company's profit in the capital, its

theoretical and practical foundations are shown, it is clarified how the deferred profit tax affects the capital as a separately taken profit element. For this purpose, the economic nature of deferred income tax was explained first, and some issues of its reflection in accounting, more specifically, issues related to the creation and reflection of permanent differences in accounting, the economic nature of permanent differences based on International Accounting Standards, their creation were discussed. economic operations related to the company, as well as the accounting transactions related to their reflection in the accounting were explained.

Keywords: *total capital, permanent differences, temporary differences, deferred income tax.*